

**PSIXOLOGIYADA TALABALARNING ILMIY-IJODIY QOBILIYATLAR
MUAMMOSINI O'RGANISH DARAJASI****Babajanova Fotima Farmanovna***Guliston davlat universiteti katta o'qituvchisi*

Ilmiy jihatdan ilmiy-ijodiy qobiliyatlar muammosi 19-asr oxiri va 20-asr boshlarida dolzarb bo'lib qoldi. Bu borada I. P. Pavlovning tadqiqotlari alohida qiziqish uyg'otadi, tadqiqotga bag'ishlangan odam va hayvonlar hayotida muhim ahamiyatga ega bo'lgan orientir olish reaksiyalariga oid tadqiqotlar, shartsiz reflekslar (ozuq-ovqat, jinsiy, mudofaa) orasida orientirovka refleksi yoki "bu nima?" refleksi borligini ta'kidlaydi. Uning aytishicha, bu refleks eng asosiy reflekslardan biri bo'lib, ularsiz hayvonlar va odamlarning hayotda yashashi mumkin emas edi. I.P.Pavlov fikricha, orientirovka refleksi tirik mavjudotning atrof-muhitdagi favqulodda o'zgarishlar yoki yangi qo'zg'atuvchilar bilan tanish bo'lgan reaksiyasidir. Ushbu refleksning biologik ma'nosi "bu stimulni yaxshiroq va to'liqroq anglash". U maymunlarda va odamlarda alohida kuchga etadi. Olim shuningdek, bu "befarq qiziqish" mustaqil motivatsion ma'noga ega ekanligini yozadi va boshqa motivlardan kelib chiqadi va ular uchun kamaymaydi degan xulosani beradi.

I. P. Pavlov ma'lum bir qo'zg'atuvchini yaxshiroq idrok etishga moslashuvchi jismoniy va fiziologik o'zgarishlardan iborat bo'lgan to'g'ri ma'nodagi yo'naltiruvchi refleksni atrof-muhitni tahlil qilish va ta'kidlashdan iborat bo'lgan haqiqiy yo'naltiruvchi-tadqiqot faoliyatini muhim nuqtalarini ajratadi. Uning ta'kidlashicha, orientirovka refleksi doimo birinchi navbatda rivojlanadi, shundan so'ng ish tartibining shartli refleksi o'rnatila boshlaydi. U o'rnatilishi va mustahkamlanishi va bu uning avtomatlashtirilganligi tufayli, orientirovka qismi yo'qola boshlaydi. Ammo vaziyatda yangi narsa paydo bo'lsa, aksincha, biznes, ijro etuvchi qism kechiktiriladi va yana indikativ faoliyat boshlanadi.

Shunday qilib, I.P.Pavlov fikricha, taxminiy tadqiqot refleksi tirik mavjudotning asosiy reflekslaridan biri bo'lib, yangi ma'lumotlarga bo'lgan ehtiyojni ifodalaydi va qo'zg'atuvchining yangiligi yoki uning o'zgarishi bilan qo'zg'atiladi.

Qobiliyatlarga oid tadqiqot muammosining asosi oliy nerv faoliyati nazariyasi bo'lib, fiziologik shartlarini o'rganish unda qiziqish, ilmiy-ijodiy faoliyati va kognitiv faoliyatning asosi bo'lgan yo'naltiruvchi refleks alohida o'rin egallaydi. Shuning uchun ushbu muammoni o'rganish tarixini tahminiy kashfiyot reaksiyalari haqidagi g'oyalarni ko'rib chiqishdan boshlash mantiqan to'g'ri bo'ladi.

I. P. Pavlovning orientirovka refleksi haqidagi tadqiqotlari A. V. Zaporozhes, P. Ya. Galperin, P. V. Simonov asarlarida o'zining keyingi rivojlanishini topdi. Bunda eng avvalo, amaliy natijaga to'g'ridan-to'g'ri erishishga olib boruvchi ijro etuvchi bo'lim va indikativ harakatlar tizimi bo'lgan indikativ qismni ajratib ko'rsatish mumkin.

Ikkinchisining eng oddiy turlari, masalan, palpatsiya qiluvchi qo'l yoki ob'ektni tekshirayotgan ko'zning indikativ harakatlaridir. Ularning vazifasi shundan iboratki, o'z faoliyatida idrok etilayotgan ob'ektning xususiyatlarini takrorlash, "Unga o'xshab, uning xususiyatlarini modellashtirib, ular qolpini olishga, ob'ektni adekvat aks ettirishga olib keladi". Ya'ni, harakatni muvaffaqiyatli amalga oshirish, amalga oshirish uchun ob'ektning o'zi, jarayon va uning natijasi (shu jumladan oraliq) haqida tasavvurni shakllantirish, mavjud sharoitlar va ularning o'zgarishlarini hisobga olish, aniqlash va og'ishlarni bartaraf etish. A. V. Zaporojes bu faoliyatni indikativ-tadqiqot harakatini bajarishga xizmat qilish deb atagan.

P. Ya. Galperin "orientatsiya faoliyati" atamasini qo'llash to'g'riroq va hodisaning mohiyatiga mos keladi, deb hisoblab, yo'naltirish faqat tadqiqot bilan cheklanmaydi, tadqiqot esa, o'z navbatida, o'ziga xos xususiyatga ega bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi. mustaqil faoliyat, buning o'zi yo'naltirishni talab qiladi. Olim orentirovka faoliyati murakkab tuzilishga ega ekanligini qayd etadi. Uning tuzilishi quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi: 1) ob'ekt diagrammasi; 2) etti qismdan iborat harakatning indikativ asosi; 3) assimilyatsiya jarayonini boshqarish sxemasi, bu sxemalar sub'ekt tomonidan muvaffaqiyatli qo'llanilishi uchun berilishi kerak bo'lgan dastlabki shaklni, sub'ekt harakatining dastlabki shaklini, ushbu harakatni nazorat qilishni va mumkin bo'lgan tuzatishlarni nazarda tutadi. P. Ya. Galperin nafaqat orientatsiya faoliyatining, balki umuman xulq-atvorning muvaffaqiyati ushbu tuzilmaning qanday rivojlanishiga bog'liqligini ta'kidlaydi. Orientatsiya faoliyati ichki tekislikka o'tganda, u xatti-harakatlarni boshqarishning psixologik mexanizmlarini tashkil qiladi.

P.V.Simonovning asarlari ham ushbu muammoni ishlab chiqishga bag'ishlangan. U tadqiqot faoliyatiga yangilikka, yangi ma'lumot olishga bo'lgan mustaqil ehtiyoj sifatida qaraydi. Olim bu ehtiyojni ideal deb hisoblaydi, chunki aynan shu narsa shaxsning o'z-o'zini rivojlantirish uchun asos yaratadi va xatti-harakatlarning asosiy manbai va ijodiy jarayonning manbai hisoblanadi.

Bundan tashqari, P. V. Simonov insonning ideal ehtiyojlarini uning atrofidagi dunyoni va undagi o'rnini tushunishga, uning mavjudligining ma'nosi va maqsadini bilishga bo'lgan ehtiyoji deb hisoblaydi. Olim orientatsiya-izlanish xulq-atvori determinantlarining ikki guruhini belgilaydi. Bir tomondan, bu tanadagi faollashuvning etishmasligi, bu uning faoliyatini o'zgartirishi mumkin bo'lgan stimullarni izlashga undaydi. Bu xususiyat yangilik, murakkablik, o'zgarish va noaniqlik bilan tavsiflangan stimullarga ega. Boshqa tomondan, tadqiqot faoliyati olingan ma'lumotlarning etishmasligi va noaniqligi bilan rag'batlantiriladi. Biror kishi noaniqlik va sirga dosh berishga qiynaladi. Ushbu holatni bartaraf etish uchun yo'naltirilgan qiziqish shaklida taxminiy tadqiqot faoliyatining maxsus shakli mavjud. \neg Uning maqsadi etishmayotgan, aniqlovchi ma'lumotlarni olish va shu bilan noaniqlikni kamaytirishdir.

P.V.Simonov ham tabiatni muhofaza qilish va rivojlantirish ehtiyojlarini farqlashni taklif qiladi. Bu ehtiyojlarning farqlovchi xususiyati ularning

qanoatlanishning ijtimoiy-tarixiy normasiga munosabatidir. Tabiatni muhofaza qilish ehtiyojlari me'yorlar doirasida qondiriladi, rivojlanish ehtiyojlari ulardan oshadi. Himoyaga bo'lgan ehtiyoj bugungi kungacha erishilgan bilim darajasini o'zlashtirish orqali qondiriladi; rivojlanish ehtiyoji odamni noma'lum, ilgari hech kim o'rganmagan narsaga intilishga undaydi.

Shunday qilib, indikativ-izlanish reaksiyalari va indikativ-izlanish faoliyati haqidagi g'oyalar ilmiy-ijodiy qobiliyatlari muammosini ko'rib chiqish uchun asos bo'ldi.

Asosiy qobiliyatlar - bu tarkibiy qismlar bo'lib, ularsiz muayyan faoliyatni samarali amalga oshirish mumkin emas, xuddi boshqa shaxsiy fazilatlar bilan ularni qoplash mumkin emas.

Qo'shimcha qobiliyatlar - faoliyatni amalga oshirish uchun muhim bo'lgan, lekin majburiy bo'lmagan komponentlar, ular boshqa shaxsiy xususiyatlar bilan qoplanishi mumkin.

K.K.Platonov, shuningdek, murakkab qobiliyatlar bilan bir qatorda, birlikda ishlatiladigan elementar qobiliyatlarni farqlash kerakligini ta'kidlaydi: "idrok qilish qobiliyati", "fikrlash qobiliyati", "qobiliyat sifatidagi iroda" va boshqalar. S. L. Rubinshteyn asarlarida qobiliyatlar deganda u "... ma'lumotlarning butun majmuasini o'z ichiga olgan murakkab sintetik shakllanishni tushunadi, ularsiz odam biron bir aniq faoliyatni amalga oshirishga qodir bo'lmaydi va faqat ma'lum bir tashkiliy usul jarayonida rivojlanadi. faoliyati". Olimlar qobiliyatlarning tarkibi va tuzilishiga shunday ta'rif berishgan: "Insonni ma'lum bir faoliyatni amalga oshirishga yaroqli holga keltiradigan har bir qobiliyatning tarkibi har doim bu faoliyat amalga oshiriladigan ayrim operatsiyalar yoki harakat usullarini o'z ichiga oladi. Hech qanday qobiliyat, tegishli ijtimoiy rivojlangan operatsiyalar tizimini organik ravishda o'zlashtirmaguncha, haqiqiy, haqiqiy qobiliyat emas, lekin qobiliyatning o'zagi o'rganilgan, avtomatlashtirilgan operatsiya emas, balki bu operatsiyalar tartibga solinadigan ruhiy jarayonlardir". Shunday qilib, S. L. Rubinshteyn qobiliyatlar tuzilishining ikkita asosiy komponentini belgilaydi:

"Operativ" - harakatlar amalga oshiriladigan harakat usullarining soddalashtirilgan tizimi;

"Yadro" - operatsiyalarni tartibga soluvchi aqliy jarayonlar: tahlil va sintez jarayonlarining sifati.

Qobiliyatlarni shakllantirish mexanizmi, psixologning fikriga ko'ra, tegishli aqliy faoliyatni umumlashtirish va ularni bir materialdan ikkinchisiga o'tkazishni o'z ichiga olgan "umumlashtirish" dir. Qobiliyatlarning shakllanishi haqida gapirganda, olim bu jarayonni ijtimoiy faoliyatning o'ziga xos xususiyati bilan emas, balki aqliy jarayonlarning rivojlanishi bilan bog'ladi: fikrlash, idrok etish, xotira va boshqalar.

Qobiliyatlar haqidagi ta'limotning asosiy qoidalaridan S. L. Rubinshteyn quyidagilarni aniqlaydi:

Inson qobiliyatlari nafaqat inson madaniyati mahsullarini o'zlashtirish jarayonida, balki ularni yaratish jarayonida ham shakllanadi.

Inson rivojlanishining ichki sharti bo'lgan qobiliyatlar tashqi sharoitlar ta'sirida shakllanadi.

Qobiliyat ma'lum operatsiyalarni o'zida mujassamlashtirmaguncha ahamiyatli bo'lmaydi, lekin qobiliyatlarning o'zagi shaxs tomonidan ijtimoiy ishlab chiqilgan va o'zlashtirilgan operatsiyalar emas, balki bu operatsiyalar tartibga solinadigan aqliy jarayonlarning sifati hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Богоявленская, Д. Б. Пути к творчеству / Д. Б. Богоявленская. - М.: Знание, 1983. — 96 с.
2. Дружинин, В. Н. Психология общих способностей /В. Н. Дружинин. - СПб. Питер, 2000. — 368 с.
3. Ильин, Е. П. Проблема способностей: два подхода к ее решению / Е. П. Ильин // Психологический журнал. - 1987. - № 2. - С. 37-47.
4. Павлов, И. П. Мозг и психика: избр. психол. труды / И. П. Павлов; под общей ред. М. Г. Ярошевского. - М. : Ин-т практической психологии, 1996. - 320 с.
5. Платонов, К. К. Проблемы способностей / К. К. Платонов. - М. : Наука, 1972.- 312 с.
6. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии. В 2-х томах. Т.2. / С. Л. Рубинштейн. - М.: Педагогика, 1989. - 448 с.
7. Babajanova Fotima Farmanovna. SYSTEM OF IMPROVING PSYCHOLOGICAL PREPARATION OF STUDENTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY. International Engineering Journal For Research & Development Teacher of the Department "Psychology" E-ISSN: 2349-0721
<https://internationalbulletins.com/intjour/index.php/ibet/article/view/790>
8. Babajanova Fotima Farmanovna. The early juvernile age is the sensitive perlod for displaying scientific and creative abilities. Austrian Journal of Humanities and Social Sciences. Scientific journal № 3–4 2015 (March–April)
<https://cyberleninka.ru/article/n/sposoby-emotsionalnogo-vozdeystviya-na-proyavlenie-nauchno-tvorcheskih-sposobnostey-lichnosti-v-yunosheskom-vozraste>
9. BABAJANOVA FOTIMA FARMANOVNA. PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF CREATIVITY IN ADOLESCENTS. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 08, 2020 ISSN: 1475-7192.
<https://www.psychosocial.com/article/PR281419/28806>
10. Babajanova F.F. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEMS IN THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND CREATIVE ABILITIES. COMPARATIVE ANALYSIS OF EDUCATIONAL MODELS IN THE EAST AND

WEST. EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH Innovative Academy
Research Support Center. Volume 4, Issue 5, May 2024 ISSN 2181-2020 Page 205
Volume 4, Issue 5, May 2024 ISSN 2181-2020 UIF = 8.1 | SJIF = 7.899.
<https://www.in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/31393>

11. Бабажанова Ф.Ф. Осознание идентичности студентом как предпосылка проявления его научно-творческих способностей. International Bulletin of Engineering and Technology, Volume 3, Issue 6, 108–113. IBET ISSN: 2770-9124. UIF = 8.1 | SJIF = 5.71

<https://internationalbulletins.com/intjour/index.php/ibet/article/view/790/515>